

POLAT, Ziya (2019), “Nüreddin Zengî'nin Dımaşk Hâkimiyeti ve Bilâdüşşâm'da Birliğin Sağlanması”, *Kadim Akademi SBD*, C. 3, S. 1, s. 1-15.
Makale Geliş Tarihi: 01.06.2019 / Makale Kabul Tarihi: 17.06.2019

NÜREDDİN ZENGÎ'NİN DIMAŞK HÂKİMİYETİ VE BİLÂDÜŞŞÂM'DA BİRLİĞİN SAĞLANMASI¹

NUR AL-DIN ZENGI'S DOMINATION OF THE DAMASCUS AND ENSURING UNION IN BILAD AL SHAM

Ziya POLAT *

ÖZ: Bilâdüşşâm tarih boyunca önemli bir coğrafi bölge olmuştur. Dünya üzerindeki konumu ilk çağlardan günümüze ticaret yollarının merkezinde yer almasını sağlamış, bu da sık sık bölge üzerinde hâkimiyet mücadelelerinin yaşanmasına sebep olmuştur. Papa II. Urbanus'un 1095'teki vaazı sadece kutsal toprakların kurtarılması üzerine bina edilmemiş, Batı Hristiyanlığının içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntıları aşmanın yollarına da işaret edilmiştir. Buna göre Doğu'da büyük bir zenginlik vardı ve Batı'daki Hristiyanların içinde bulunduğu sıkıntıları aşmanın yollarından biri bu zenginliklere sahip olmaktı. Dolayısıyla, o günkü ticaret yolları dikkate alındığında kutsal toprakları kurtarma hedefi, aynı zamanda zenginliklere sahip olma anlamına da gelmekteydi. Nitekim Birinci Haçlı Seferi sonucu Kudüs dahil Bilâdüşşâm'ın sahil kısmının neredeyse tamamı haçlı işgaline uğramıştı. Bölgedeki Müslüman birliğinin parçalanmış durumda olması haçlıların kalıcılığını uzatmıştır. Fakat Nüreddin Zengî'nin Dımaşk hâkimiyeti bölgedeki denklemi değiştirmiş ve haçlıların varlıklarını tehlikeye düşürmüştü. Makalede Nüreddin'in Dımaşk'a hâkimiyet süreci anlatılacak, böylece Bilâdüşşâm'da birliğin nasıl sağlandığı tasvir edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nüreddin Zengî, Dımaşk, hâkimiyet, birlik, Bilâdüşşâm.

ABSTRACT: Bilad al-Sham has been an important geographical region throughout history. Its position on the earth has enabled it to be at the center of the trade routes from the first ages to today, which has often led to the struggle for dominance over the region. Pope II. Urbanus's preaching in 1095 was not only built upon the salvation of the holy land, but also pointed out ways of overcoming the political, social and economic hardship of Western Christianity. According to this, there was a great wealth in the East and one of the ways to overcome the difficulties of the Christians in the West was to have these riches. Therefore, considering the trade routes of the day, the goal of salvaging the holy land was to have riches same time. As a result of the first crusade, almost all of the coastal part of Bilad al Sham, including Jerusalem, was occupied by the crusader. The fragmentation of the Muslim union had extended the permanence of the crusaders in the region. But the domination of Nur-al-Din Zangi on Damascus has changed the equation in the region and endangered the existence of the Crusaders. This article will expound on the process of Nur-al-Din's sovereignty over Damascus and show how unity was achieved in Bilad al Sham.

Key Words: Nur al-Din Zengi, Damascus, dominance, unity, Bilad al-Sham.

¹ Bu makale, yazarın “Salâhaddin Eyyûbî'nin Haçlı Siyaseti ve Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı Antlaşmalar” adlı doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarih Bölümü. polatzypolat@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-7297-6828>

GİRİŞ

Tarih boyunca Bilâdüşşâm'da birliktelik sağlandığında bütün bir bölgenin sakin bir döneme girdiği, fakat oradaki düzen bozulduğunda bölgenin kargaşa ortamına sürüklendiği görülmektedir. Şam bölgesinin coğrafi olarak önemli bir konumda yer alması, Akdeniz'e sahilinin olması, Asya, Afrika ve Avrupa'yı hem deniz hem de kara itibarıyla birbirine bağlayan kavşak noktada bulunması jeopolitik açıdan dünyanın kalbinde yer almasını sağlamıştır. Dünya haritası göz önünde bulundurulduğunda söz konusu bölgenin merkezi bir konumda olduğu görülecektir. Stratejik açıdan dikkate değer bir konumda yer alan bölgenin Anadolu coğrafyasının sınır komşusu olması Türkiye açısından önemini daha da arttırmıştır. Öte yandan tarihi bağlam mübarek Kudüs (Beytülmakdis) şehrinin bu coğrafyada yer alması Müslüman, Yahudi ve Hıristiyanların dikkatini bölgeye yoğunlaştırmalarına sebep olmuştur. Bu da dünyadaki mevcut nüfusun yaklaşık beş milyarlık kısmının bölge ile doğrudan ya da dolaylı ilgisinin olması anlamına gelmektedir. Bölgenin çok yönlü bu özellikleri tarih boyunca insanlığın gidişatını ve dünya tarihinin oluşumunu şekillendirdiği gibi günümüzde de yeni dünya düzenin kurulmasını nesnesi konumuna geldiği görülmektedir.

Özellikle yirmi birinci yüzyıl değerlendirildiğinde yaklaşık on yıldır Suriye merkezli yaşanan iç savaş, dünyanın önemli güçlerinin bu savaşa dahil olmaları, Doğu Akdeniz'in mücadele alanı olarak seçilmesi bölgenin dünya siyasetinin momentumu durumuna geldiğinin işaretidir. Nitekim son birkaç yıldır yaşananlar Birinci Dünya Savaşı sonrasında bölgede kurulan düzenin merkezinin Bilâdüşşâm olduğunu gösteren işaretlerdir. Güç merkezleri bölgedeki hâkimiyetlerini kaybetmemek ve kurulacak yeni düzenin şekillendiricileri olmak için kıyasıya mücadele içine girmişlerdir. Bu güç mücadelesi bitmeden yeni dünya düzeninin kurulamayacağı gibi bölgenin tamamı da uzun yıllar sürecek kargaşanın merkezi olmaya devam edecektir.

Makale Nüreddin Zengî'nin Bilâdüşşâm'ın merkezi olan Dımaşk'ın hâkimiyet sürecine yoğunlaşacaktır. Dolayısıyla çalışma tarihi sürecin klasik anlamda anlatımı üzerinden kurgulanacaktır. Bu çerçevede dönemin kaynaklarının sunduğu verileri temel alınarak bir anlatı oluşturulacaktır. Fakat tasviri yöntem gerek duyulan yerlerde kısmi tartışmalarla mümkün olduğu kadar düz bir anlatımdan kurtarılmaya çalışılacak, böylece metin canlı hale getirilmeye çalışılacaktır. Dolayısıyla makalede tasviri bir yönelim merkezde olmakla birlikte yer yer tahlil, tenkit ve analizler yapılarak konu çeşitli yönleriyle tartışılacak böylece süreçten bazı sonuçların çıkarılması çabasına girilecektir. Öte yandan Nüreddin Mahmud'un Dımaşk hâkimiyeti dönemin en önemli olaylarından biri olduğu için çok büyük etkileri olmuştur. Bu etkiler somut sonuçlara yol açmış, bölgede siyasi düzenin Müslümanlar lehine değişmesini sağlamıştır. Dolayısıyla makalenin oluşturacağı zemin sonraki çalışmalarda bu etkinin daha somut veriler üzerine oturtulmasını sağlayacaktır. Aynı şekilde makalede sonuçlar doğrudan söz konusu dönemi yansıtmakla birlikte yer yer günümüzde yaşanan bölgesel sorunların çözümüne önemli veriler sunduğu görülecektir.

Bilâdüşşâm ve Dımaşk

Bilâdüşşâm İslam'ın doğuşundan kısa süre sonra Müslümanların hâkimiyeti altına girmiş, dünyanın en eski medeniyetlerini bünyesinde barındıran önemli bir

coğrafi bölgedir. Modern dönemin tanımlamasıyla Suriye, Ürdün, Lübnan, Filistin ve Anadolu'nun bir kısmını içine alan geniş bir alanı kapsamaktadır.² Bölge, tarih boyunca düzen kurmuş liderler tarafından kara ve deniz yollarını, dolayısıyla ticaret yollarını, denetim altında tutmanın nesnesi haline getirilmiş, böylece söz konusu coğrafya uzun süren mücadelelere sahne olmuştur. Bölge üzerindeki mücadelelerin biri de haçlı seferleri döneminde yaşanmıştır. Tarihi açıdan bakıldığında haçlı seferleri boyunca bölgenin hedef haline gelmesi veya getirilmesi Bilâdüşşâm'ın stratejik anlamda önemini ortaya koymaktadır. Haçlı seferlerinin bölgeye yapılmasında dönemin Batı Hristiyan dünyasının iddia ettiği gibi sadece Hristiyanlığın kutsal topraklarını barındırdığı iddiasıyla açıklamanın yetersiz olduğu görülmektedir. Söz konusu sebeple birlikte bölgenin barındırdığı imkanların ve stratejik öneminin, Batı Hristiyan dünyasının içine girdiği sosyal ve ekonomik krizi aşma ihtimalini barındırması haçlıların bölgeye göz dikmesinin en önemli nedeni olduğu söylenebilir.³

Makalenin konusu olan Bilâdüşşâm'ın merkezinde yer alan Dımaşk tarih boyunca önemli bir kültür, siyaset ve ticaret merkezi olmuştur. Yâkût el-Hamevî, Dımaşk'ı Şam'ın nefes borusu/merkezi/başkenti olarak tanımlamıştır.⁴ Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere nasıl ki Şam bölgesi dünyanın kalbinde yer alıyorsa, Dımaşk da Suriye ve bölge için stratejik açıdan önemli bir konumda yer almaktadır. Şehir, İslam tarihi kaynaklarında Bilâdüşşâm denen bölgenin merkezi konumundadır. Coğrafi açıdan bakıldığında harita üzerinde haçlıların işgal ettikleri bölgenin tam orta yerinde ve kurdukları devletlere hâkim durumdadır. Ayrıca Kudüs'e yakın olması sebebiyle bu şehrin yeniden fethedilmesinde önemli bir rol üstleneceği bilinen bir gerçekliktir.

Dımaşk, Şam bölgesinin en önemli şehriydi. Oraya hâkim olan yeterli güce sahipse bölgenin tamamını zorlanmadan kontrol etmekteydi. Nitekim haçlılar Birinci Haçlı Seferinden sonra şehrin stratejik önemini kavradıklarından, orada hâkimiyet icra etmek için büyük bir gayret göstermişlerdir. Bu teşebbüslerin zirvesini İkinci Haçlı Seferi oluşturmuştur. Söz konusu sefer esnasında haçlıların müttefikleri olan Börileri⁵ Dımaşk'ta kuşatmaları, bir yandan siyasi körlüğün ifadesi, diğer yandan da Dımaşk'ın stratejik ve jeopolitik önemini ortaya koyan bir teşebbüs olarak görülebilir. Aynı şekilde Selçuklular tarafından haçlılarla mücadele etmek için bölgeye gönderilen emirlerin ilk hedeflerinden biri Dımaşk'a hâkim olmaktır. Mesela bu emirlerden

² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâr Sâder, 1977), 3: 312. Ortaçağ İslam tarihi kaynaklarında Şam veya Bilâdüşşâm olarak tanımlanan bölge Hamevî'ye göre; Kuzeyde Maraş'tan başlayıp aşağı doğru bütün batı Fırat havzasından Güneydeki Tayy dağlarına kadar, Batıda Bugünkü Türkiye sınırları içinde yer alan Hatay'dan Mısır sınırındaki el-Ariş arası Akdeniz sahilinin tamamını kapsamaktadır. Kısaca Şam bugünkü Türkiye sınırları içinde yer alan Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin bir kısmı ile Suriye, Filistin, Ürdün ve Lübnan gibi ülkeleri kapsayan bir coğrafyayı ifade etmektedir.

³ Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *Tarih Dergisi / Turkish Journal of History*, 35 (1994): 65-78; Işın Demirkent - Ebru Altan, *Haçlı Seferleri tarihi: makaleler, bildiriler, incelemeler* (Bağcılar, İstanbul: Dünya Kitapları, 2007), 1-19; Carl Erdmann v.dğr., *The origin of the idea of crusade* (Princeton (N.J.): Princeton University Press, 1977); Jonathan Riley-Smith, *Haçlılar Kimlerdi?* (İstanbul: Bileşim Yayınevi, 2004); Jonathan Riley-Smith, *First Crusade and Idea of Crusading*. (London: Continuum International Pub. Group, 2003); Ziya Polat, "Self-Perception in Fulcher of Chartres: How The Crusaders Saw Themselves", *Journal of Al-Tamaddun* 13/2 (21 Aralık 2018): 149-160.

⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâr Sâder, 1977), 2: 463.

⁵ Böriler hakkında detaylı bilgi için bkz: Coşkun Alptekin, *Dımaşk Atabeğliği: (Tog-Teginliler)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1985); Gülay Ögün Bezer, "Tuğteginliler", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012).

Mevdud ve Aksungur el-Porsuki gibi emirler çeşitli teşebbüslerde bulunmuş, fakat bu girişimlerden herhangi bir netice elde edilememiştir. Aynı şekilde İmâdüddin Zengî 1144'te Urfa'nın fethinden önce defalarca Dimaşk'ı alma girişiminde bulunmuş, sonrasında da şehri kesin bir şekilde almak için hazırlık yaptığı esnada Caber kalesi önünde öldürülünce çabası başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Söz konusu mücadeleler 1154 yılındaki Nüreddin Zengî'nin başarısına kadar netice vermemiştir.⁶

Nüreddin Öncesi Bölgede Genel Durum

Yaklaşık iki yüzyıl boyunca Haçlı Seferlerinin hedefi olan bölge en büyük dramını/kaybını Birinci Haçlı Seferi esnasında yaşamıştı. 1095'te Papa II. Urbanus'un Clermont Konsili (18-28 Kasım) esnasında 27 Kasım Salı günü düzenlenen halka açık toplantıda büyük bir kalabalığı hitap ederek Haçlı Seferi çağrısında bulunmuştu.⁷ Papanın heyecanı yüksek konuşması, toplantıda bulunanları galeyana getirmiş, "Tanrı böyle istiyor" sloganlarıyla sık sık kesilmişti. Bu çağrı kısa sürede yüzbinleri bulan birkaç ordunun kutsal bölgeye yürümesine sebep olmuştu. 1096 yılında yürüyüşe başlayan birinci orduyu diğerleri takip etmişti. İlk hedef olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik zorlanmadan zapt edilmiş, zorlu bir yürüyüşle Anadolu'dan geçen ana haçlı ordusu önce Urfa'yı sonra Antakya'yı en son da Kudüs'ü ele geçirmiş, haçlılar buralarda birer kontluk kurmuştu. Sonraki yıllarda hızlı bir şekilde işgal ettikleri toprakları genişleten bu devletçiklere 1109 yılında Trablus merkezli yeni bir kontluk eklenmiş, böylece bölgedeki haçlı devletleri sayısı dörde ulaşmıştı.⁸

Birinci Haçlı Seferi başarısını bölgedeki dağınık yapının oluşturduğu zaaf sonucu elde etmiştir. Özellikle 1092'de Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın vefatı bölgeyi muhteris ve sadece çıkarlarını düşünen emirlerin insafına bırakmıştı.⁹ Bu nedenle 1098'de haçlılar bölgeye geldiklerinde karşılarında durabilecek bir güç olmamış, mevcut dağınık yapının yanında dışarıdan gelen haçlı tehdidine rağmen bölgedeki emirler birbirileri aleyhine çalışmış, hatta haçlılarla çeşitli ittifaklara girmişlerdi. Bu kirliliğe dâhil olan ilk taraf Fatımiler olmuş, daha sonra bu çerçevede yapılan ittifakların sayısı artmış, böylece haçlılar bölgede uzun süre kalmanın yollarını keşfetmişti.¹⁰

Musul valileri Mevdud¹¹ ve Aksungur el-Porsuki,¹² Artuklu beyleri Sökmen,¹³ İlğazi¹⁴ ve Belek Gazi¹⁵ gibi emirlerin haçlılarla ilk dönem yaptıkları mücadeleler

⁶ Ziya Polat, *Umut İradesi: İmâdüddin Zengî* (İstanbul: Hiperkitap, 2019).

⁷ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi Kutsal Toprakları Kurtarmak*, trc. İlcan Bihter Barlas, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), 50-51; Anonim, *Anonim Haçlı tarihi*, trc. Ergin Ayan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), 49-51; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar*, trc. Ergin Ayan, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016), 49-57; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, (İstanbul: Dünya Aktüel, 2004), 5.

⁸ Carole Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, trc. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: Alfa Tarih, 2015), 103.

⁹ Urfalı Mateos - Papaz Grigor, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, trc. Hrant D. Andreasyan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 178.

¹⁰ Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008), 63 vd.; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, trc. Emily A. Babcock - August C. Krey (New York: Columbia University Press, 1943), 1: 223-224; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, trc. Abdülkerim Özaydın, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 10: 228.

¹¹ Işın Demirkent, "Mevdud b. Altuntegin", *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), 29: 427-429.

¹² Coşkun Alptekin, "Aksungur el-Porsuki", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), 2: 297.

kısmen başarı sağlasa da uzun vadede haçlıların güçlenmelerine engel olamadı.¹⁶ Çünkü bölgedeki emirler arasında süregelen ihtilaf, bu emirlerin kısa süreli hâkimiyetleri, önce Mevdud'un, sonrasında da el-Porsuki'nin 1126 yılı gibi erken bir tarihe haşhaşiler (Bâtınîler) tarafından düzenlenen suikasta kurban gitmeleri, haçlılarla yapılan mücadelenin kazanımlarının kalıcı olmasını engelledi. Fakat 1127 yılında İmâdüddin Zengî gibi güçlü ve dirayetli bir emir Büyük Selçuklular tarafından Musul Atabeyliğine atanınca haçlılarla mücadele ilk defa süreklilik kazandı. Nitekim bu süreklilik kısa sürede önemli sonuçların alınmasına vesile oldu.¹⁷

Musul'a yerleşen İmâdüddin Zengî, Haçlılarla günübürlük bir mücadelenin istenilen sonuçların alınmasının önündeki en büyük engel olduğunun farkındaydı. Musul valisi önceki tecrübeleri dikkate alarak yapılması gereken ilk işin bölgede Müslümanlar arasında birliğin sağlanması olduğunu bilmekteydi. Bu yönde attığı ilk adım meyvesini verdi; önce Haziran 1128 yılında Halep'e hâkim oldu,¹⁸ ardından Suriye'nin kuzeyi ile el-Cezire bölgesini birleştirerek kısmen de olsa bölgede birlik sağlamayı başardı.¹⁹ Zengî'nin bölgede elde ettiği bu güç netice vererek ve 1144 yılında Urfa'nın haçlılardan alınmasıyla sonuçlandı. Bu önemli zafer Zengî'yi hem bölgenin en güçlü Müslüman emiri yaptı hem de onun İslam dünyasında tanınmasına vesile oldu. Bununla birlikte ilk kurulan Haçlı kontluğunu ve Urfa gibi önemli bir şehri haçlılardan alması Papanın tepkisine neden olmuş, yaptığı çağrı İkinci Haçlı Seferi hazırlıklarını başlamıştı. Öte yandan İslam dünyası açısından büyük bir başarı olan Urfa'nın fethi Zengî'yi tatmin etmedi. Bu başarıyı taçlandırabilecek daha büyük zafer Dımaşk'a hâkimiyet olacaktı.

Zengî Halep'e hâkim olduktan hemen sonra yüzünü haçlıların işgal ettikleri topraklara hâkim bir bölgede yer alan Dımaşk'a çevirmişti. Çünkü burayı denetim altına almadan bölgede birlik kurması zor olacağı gibi coğrafi anlamda haçlıları kuşatması da mümkün olmayacaktı. Böylece Zengî 1129 gibi erken bir tarihte Dımaşk'ı topraklarına katmak için harekete geçmişti. Fakat Dımaşk'a hâkim olan Börî hanedanı hem şehirdeki hâkimiyetlerinin hem de haçlılarla mücadelenin kendi uhdelerinde kalmasını istemekteydi. Böylece Böriler doğal olarak İmâdüddin Zengî ile karşı karşıya gelmiş, iki taraf arasında Dımaşk üzerine yapılan mücadele ilginç ittifaklara da sahne olmuştu. Mesela Zengî kan dökmeden Dımaşk'ı ele geçirmek için şehrin hâkimi Şehabeddin Mahmud'un annesi Zümrüt hatunla nikah kıyıp kızını da Mahmud ile evlendirmişti. Kısa bir süre sonra Mahmud askerleri tarafından öldürülünce Zengî tekrar harekete geçip önce Baalbek'i zapt edip hemen ardından Dımaşk'ı kuşatmış, fakat Baalbek'te teslim olan askerleri öldürtmesi Dımaşk'ta ciddi bir direnişin olmasına neden olmuştu. Böylece sıhri bağ teşebbüsü de sonuçsuz kalmıştı. Bir sonraki yıl olan 1139 (534) da Dımaşk'ta yönetim yeniden değişmişti. Babasının ölümü üzerine

¹³ Ali Sevim, "Sökmen b. Artuk", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 37: 392-394.

¹⁴ Ali Sevim, "İlgazi, Necmeddin", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), 22: 89-90.

¹⁵ Coşkun Alptekin, "Belek b. Behrâm", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 5: 402-403.

¹⁶ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 76-77.

¹⁷ Detaylı bilgi için bkz: Polat, *İmâdüddin Zengî*.

¹⁸ Gülay Öğün Bezer, "Zengî, İmâdüddin", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 44: 259. İmâdüddin'in Halep'e hâkim olmasında babası Kasımüddeve Aksungur'un Büyük Selçuklu sultanı Melikşah döneminde bu şehirde valilik yapmasının büyük etkisi vardır. Çünkü şehir halkı Aksungur'un hâkimiyetinde huzurlu günler geçirmişti (Coşkun Alptekin, "Aksungur", *DİA* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2: 296).

¹⁹ Bezer, "Zengî, İmâdüddin", 44: 258.

yönetimi devralan Abak'ın tecrübesizliğinden istifa etmek isteyen İmâdüddin Zengî tekrar harekete geçmiş, fakat Abak'ın veziri Üner haçlılarla aylık 20 bin dinar ödemek ve Banyas'ı alıp onlara teslim etme karşılığında ittifak antlaşması yaparak bu tehlikeyi bertaraf etmişti. Antlaşma sonucu Dımaşk-haçlı kuvvetleri Banyas'ı ele geçirince Zengî Hama'ya çekilmek zorunda kalmıştı. Haçlıların geri çekilmesi üzerine Dımaşk'ı tekrar kuşatan Zengî yine herhangi bir şey elde edememiş, fakat askerlerinin civarı yağmalamasını sağlayarak büyük bir ganimet elde ettikten sonra Dımaşk önlerinden ayrılmıştı.²⁰ Zengî bu teşebbüsünden herhangi bir sonuç elde edemediyse de kuzeyde ve doğuda yapacağı seferlerde Dımaşk Atabeyliği tehlikesini bertaraf etmiş oldu. Nitekim İmâdüddin bu çabalarını sürdürerek Urfa'nın fethi öncesi topraklarının güney kısmını güvence altına almış, fethi kadar Dımaşk ile ilgili herhangi bir sorun onu meşgul etmemişti. Nitekim bu çabaları 1144 yılında coğrafi olarak kuşattığı Urfa'yı da fethi ile sonuçlanmıştı.

Haçlılar bölgeye yerleştikleri andan itibaren sürekli topraklarını genişletme gayreti içinde olmuş, özellikle stratejik öneminden dolayı Dımaşk'a göz dikmiş, şehir halkı haçlı tehdidini çok yakından hisseder eder duruma gelmişti. Bununla birlikte İmâdüddin Zengî'nin bölgeye atanması haçlıların bölgede güç kaybetmelerine neden olmasına rağmen Dımaşk halkı için tehlike daha da büyümüştü. Çünkü önceden bir olan tehdit sayısı şimdi ikiye çıkmıştı. Fakat öte yandan Zengî'nin haçlılarla mücadeleyi başarılı bir şekilde yürütmesi 1144 yılında Urfa Kontluğu'nun ortadan kalkmasına sebep olmuş, böylece ilk defa haçlıların önemli bir şehirdeki hâkimiyetleri sona ermiş ve büyük miktarda toprak kaybına maruz kalmışlardı. Nitekim bu kayıp Hristiyan dünyasını dehşete düşürmüştü, Papa III. Eugenius İkinci Haçlı Seferinin düzenlenmesi için yeni bir ferman yayımlamıştı. Alman İmparatoru III. Conrad ve Fransa kralı VII. Louis çağrıya kulak vermeleri sonucu ilk defa imparatorlar haçlı seferine katılmış oldu. Uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra zorlukla Filistin'e varan Haçlı orduları yerli baronların yanlış yönlendirmeleri sonucu müttefikleri olan Dımaşk'ı kuşattılar. Fakat çok geçmeden stratejik öneme sahip bu şehri ele geçirmenin kolay olmadığını anlayıp geri çekilmek zorunda kaldılar. Haçlıların bu teşebbüsü bundan sonraki niyetlerini aşikâr kılmış, şimdilik başarısız olsalar da şehri ele geçirmek için mücadele etmekten vazgeçmeyeceklerdi. Fakat burada yaptıkları hata hem İkinci Haçlı Seferinin büyük bir hezimete dönüşmesine neden olmuş hem de Nüreddin ile Abak'ın ittifak kurmalarına sebep olmuştu.

İkinci Haçlı Seferi'nde Dımaşk'ın hedef alınması bundan sonraki süreçte mücadelenin bu şehir üzerinden yürütülmesine neden oldu. Çünkü Dımaşk, bölgenin en stratejik mevkiinde ve haçlıların işgal ettiği toprakları kontrol edebilecek bir noktadaydı. Buraya kim hâkim olursa bütün bölgeyi yönetecek konuma gelecekti. Haçlılar durumun farkında oldukları için başarısız kuşatmadan sonra Dımaşk

²⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, thk. Süheyl Zekkâr (Dımaşk: Dârü Hassân, 1983), 424-428; İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*, trc. Abdülkerim Özaydın (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 11: 72-74; Hasan Aydın, *İbn Kalanîsî, Hayatı ve Eserleri "Zeylû Tarihi Dımaşk" Tercümesi* (s. 142-549) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016), 218-222; Alptekin, *Dımaşk Atabeyliği*, 126-129; Bezer, "Zengî, İmâdüddin", 44: 260. İbnü'l-Adîm Cemaziyelevvel 534/Ocak 1140 tarihindeki ilk kuşatmada Dımaşk'ta Zengî adına hutbe okunduğundan bahsediyorsa da verdiği bilgiler İbnü'l-Kalânîsî'nin anlatımıyla çelişmekte ve söz konusu tarihte Zengî'nin haçlılardan dolayı Dımaşk önlerinden ayrılmak zorunda kaldığı dönemin kaynaklarında açıkça ifade edilmektedir (İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min târîhi Haleb*, thk. Halil Mansur (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1996), 322).

Atabeyliğ ile iyi ilişkilerini devam ettirecek ince bir stratejisini güttüler. Öte yandan Nreddin'in Dımaşk'ın öneminin farkında olması her iki tarafın da bütün stratejilerini Dımaşk zerine kurmalarına neden oldu. Nreddin'in Dımaşk olmadan haçlılarla mücadelenin akim kalacağının farkında olması bir müddet sonra şehri baskı altına almasına neden oldu. Bu durum şehrin hâkimi Abak'ı tekrar haçlılarla ittifak kurmaya zorladı. Abak bu şekilde şehirdeki varlığını devam ettirmiş fakat Nreddin'in bölgede güçlü bir birlik kurmasının da önüne geçmişti.

Müslümanlar arasında olduğu gibi haçlı cenahında da dinamik bir süreç işlemektedir. Dönem dönem aralarında sıkıntı yaşayan haçlılar bazen de birlikte hareket ederek varlıklarını koruma çabasına girmektedirler. Haçlıların kurduğu devletler sürekli olmasa bile, 1187 yılında Kudüs'n Selahaddin Eyyubi tarafından fethedilmesine kadar, genel anlamda Kudüs Haçlı Krallığı'na bağlı bir görüntü sergilemekteydi. Mesela Urfa kontluğu ile Kudüs Krallığı aynı ailenin hâkimiyeti altındaydı. Kudüs kralının ölmesi durumunda Urfa Kontu yeni Kudüs kralı olarak haçlılara liderlik etmekteydi. Kral birliği korumak için diğer kontluklara müdahale etmekten çekinmemekteydi. Mesela Ağustos 1153'te Askalan'ın Kudüs Haçlı Krallığı tarafından alınmasından sonra Kudüs kralı, başsız olan Antakya Kontluğuna Askalan'ın alınmasında büyük bir katkısı olan Renaud de Chatillon'u atamıştı. Zaman zaman sıkıntılar yaşansa da haçlıların bu anlamdaki birlikteliği 1291 yılındaki Akka'nın düşüşüne kadar devam etmiştir.²¹

Nreddin Döneminde Genel Süreç

İmâdüddin Zengî, Caber kalesi önünde adamları tarafından öldürülmeden önce hâkimiyeti altındaki Musul ve Halep gibi şehirlere haçlıların işgali altında bulunan Urfa'yı da ekleyerek bölgede kısmi bir birliktelik sağlamıştı. Onun vefatıyla bu birliktelik görünürde paralandıysa da Nreddin Musul'a hâkim olan kardeşi Seyfeddin Gazi ile sürekli iyi ilişkiler içinde olmuştu. Bu iyi ilişkiler Musul-Halep birlikteliğini devam ettirmesine rağmen Dımaşk'ın birliğe dâhil olmaması haçlılarla yapılan mücadelenin sekteye uğramasına neden olmuştu. Bu durumun farkında olan Nreddin babasının vefatı sonrasında ortaya çıkan sıkıntılarını atlattıktan sonra ilk olarak Dımaşk'ı ele geçirmeyi hedeflemişti.

Batılı kaynaklar Nreddin'in Askalan'ın düşüşünü bilinçli olarak sessiz bir şekilde izlediğini kaydederler. Çünkü onlara göre Nreddin, haçlılarla mücadelenin uzun vadeli planlar çerçevesinde yapılması gerektiğini biliyordu.²² Bu düşünceler doğru olmakla birlikte aslında Nreddin'in Askalan ile ilgili bu tepkisizliğinin nedeni, haçlıların meşgul olmasından istifade edip Dımaşk'a hâkim olma düşüncesi de değildi. Aksine o, Dımaşk'ın ayak sürmesi ve Askalan yolunun haçlı topraklarından geçmesi sebebiyle kuşatma altında olan şehir sakinlerine yardımcı olamamıştı.²³ Yani iddia edildiği gibi ortaya çıkan sonuç bilinçli bir sessizlikten ziyade bölgedeki dağınlığın getirdiği bir netice olmuştu. Böyle bir sonuç doğal olarak haçlılara psikolojik bir

²¹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 254.

²² Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008), 2: 284.

²³ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi*, 1991, 11: 169-170; İbnü'l-Esîr, *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-deoleti'l Atâbekiyye*, thk. Abdulkadir Ahmet Tuleymat (Kahire: Dâru'l-kutubi'l-hadise, 1963), 106; Cemaleddin Muhammed İbn Sâlim İbn Vâsıl, *Müferricü'l-krb, fi ahhri Ben Eyyb*, thk. Cemaleddin şeyyl, (Kahire: Dâru'l-fikri'l-Arabi, 1953), 1: 126.

üstünlük sağlamıştı. Bunu izale etmenin en iyi yolu da daha önemli ve stratejik bir merkez olan Dımaşk'ı hâkimiyeti altına almaktı. Böyle bir başarı haçlılar karşısında Nüreddin'e büyük bir üstünlük sağlayacaktı. Nitekim babası gibi O da bunun için gerekli şartları hazırlamaya çalışarak ve fırsat kollamaktaydı. Bu anlamda attığı ilk adım 1 Muharrem 545/30 Nisan 1150'de Dımaşk hâkimi Mücirüddin Abak ile yaptığı anlaşmaydı. Böylece Dımaşk onun hâkimiyetini tanıdı ve Abak, Nüreddin'e itaat arz etti. Anlaşmaya göre Dımaşk'taki hutbelerde, halife ve Selçuklu sultanından sonra Nüreddin Zengî'nin adı da okunacak ve ihtiyaç duyulduğunda Abak, Nüreddin'e askeri yardım gönderecekti.²⁴

Nüreddin'in Dımaşk ile yaptığı anlaşma onun hâkimiyetini şeklen tanımaktan öte geçmemişti. Çünkü ona Dımaşk'a serbest giriş hakkı bile tanınmamıştı.²⁵ Bu durum doğrudan bir tanınma olmadığı için Nüreddin bundan rahatsız olmakta ve Dımaşk'ı kesin bir şekilde hâkimiyeti altına alamazsa, haçlılarla mücadelede başarılı olamayacağını bilmekteydi. Bu amaçla bir yıl sonra Muharrem 546/Nisan-Mayıs 1151'de tekrar harekete geçti. Hedef Dımaşk olmasına rağmen haçlılarla mücadele bahane edilmişti. Eğer Nüreddin, Abak'ı ordusunun başında Dımaşk dışına çıkarabilirse, kan dökülmeden şehre kolayca hâkim olabileceğini hesaplıyordu. Bu amaçla Abak'a mektup gönderip haçlılara karşı yapılacak mücadele için destek istedi fakat cevap olumsuzdu. Verilen cevap üzerine Nüreddin ordusunu Dımaşk'a üç kilometre mesafedeki "Mescidü'l-Kadem" denen yere taşıdı. Bu arada küçük çatışmalar meydana gelse de Nüreddin büyük bir çatışmaya girmeden şehri teslim almak niyetinde olduğu için sabırlı bir şekilde beklemekteydi.²⁶ Fakat tehlikenin arttığını gören Abak, Muineddin Üner döneminde Kudüs kralı III. Baudouin ile yaptıkları anlaşmaya istinaden Kudüs'ten yardım istedi.²⁷ İbnü'l-Kalânîsi haçlıların toplanıp Dımaşk'a doğru harekete geçtiği bilgisinin gelmesi üzerine âlimlerin ve halkın rahatsız olduğunu bildirmektedir. Haçlı ordusunun yaklaştığı haberini alan Nüreddin ordusunu toplayarak 13 Safer 546/1 Haziran 1151'de geri çekilmişti. Bu esnada ordusu gittikçe artmasına rağmen Nüreddin karşı tarafta Müslümanlar olduğu için çarpışmaya girmeyi düşünmemekteydi. Bir müddet haçlı ordusuyla karşı karşıya geldilerse de herhangi bir çatışma olmadı. Neticede Nüreddin Dımaşk önünden çekilince haçlı ordusu 3 Rebiyülevvel 546/20 Haziran 1151'de gelerek Dımaşk önünde karargâh kurdu.²⁸

Nüreddin'in Dımaşk önünden ayrılmasının asıl amacı, haçlıları uygun bir alana çekip onlarla bir meydan muharebesi yapmaktı. İki taraf arasında bazı önemsiz çarpışmalar olmasına rağmen Haçlı Kralı III. Baudouin meydan savaşını göze alamamıştı.²⁹ Çünkü müttefik kuvvetler Nüreddin'i takip edip onunla savaşacak kadar kuvvete sahip değillerdi.³⁰ Haçlı ordusu Dımaşk'ı Nüreddin'den korumaya çalışırken yetmiş gemiden oluşan bir Mısır donanması Yafa, Akka, Sayda, Beyrut ve Trablus sahillerini vurdu. Birçok Hristiyan'ın öldürüldüğü ya da esir alındığı bilgisi üzerine

²⁴ İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dımaşk*, 480.

²⁵ Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 151.

²⁶ İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dımaşk*, 485; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 151-152. Alptekin karargâh yerini Meşhedü'l-Kadem olarak belirtmiştir.

²⁷ Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 152.

²⁸ İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dımaşk*, 486-487; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 152.

²⁹ Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 155.

³⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 281.

Baudouin Dımaşk önlerinden çekilmek zorunda kaldı, fakat o varmadan önce Mısır Donanması bölgedeki faaliyetlerini bitirip büyük bir ganimetle Mısır'a dönmüştü. İbnü'l-Kalânîsi'ye göre planlı olan bu deniz saldırısından önce eğer Nüreddin, Dımaşk'a hâkim olsaydı donanmayla eşzamanlı olarak haçlılara saldıracaktı. Fakat Dımaşk'ı ele geçiremediği için bu proje hayata geçmemiştir.³¹

Kudüs kralı Dımaşk önünden çekilmek zorunda kalınca, henüz Halep'e dönmeyen Nüreddin, önce Dımaşk'ın kuzeyinde Bika civarındaki Delhemiye'de, sonra oradan Dımaşk'a doğru yürüyüşe geçip 21 Rebiülevvel 546/8 Temmuz 1151'de Dârâyâ'nın batısındaki Kevkebâ denen yerde karargâh kurdu. Dımaşk'ın istihkâm yollarını kapatmak ve ihtiyaçlarını gidermeye engel olmak amacıyla etrafa çeşitli akınlar yaptı.³² Ardından da 11 Temmuz günü Dımaşk'a oldukça yakın bir köy olan Katîa'ya geldi. Nüreddin'in bu kadar yakına gelmesine karşılık Abak, halkı ve şehrin kuvvetlerini harekete geçirmek istemişse de kimse dinlememiş, gönülsüz bazı huruç hareketlerinden sonra insanlar tekrar şehre dönmüşlerdi. Nüreddin ordunun Dımaşk'ı sıkıştırmasına taraftar olmakla birlikte savaşa razı değildi. Bu düşünceyle şehrin teslim olmasını istediği bir mektup gönderdi. Mektupta; Müslümanlar birbirleriyle savaşmamalı aksine onlar müşriklere karşı birlikte mücadele etmeliler, diyordu. Konuyu aralarında tartışan şehir yönetimi nihayetinde Nüreddin ile görüşmelere başlama kararı aldı. Bir müddet iki taraf arasında elçiler gidip geldi. Esedüddin Şirkuh ve Necmeddin Eyyüb bu görüşmelere aktif bir şekilde katılan isimler arasında yer alıyorlardı.³³ Uzun süren müzakereler sonunda 10 Rebiyülahir/27 Temmuz günü anlaşmaya varıldı.³⁴ Antlaşmanın içeriğiyle ilgili herhangi bir bilgi kaynaklarda geçmemesine rağmen Nüreddin önceki antlaşmadan daha verimli bir sonuç elde etmiş olmalı ki şehrin önünden gönüllü bir şekilde çekilmiştir. Buna göre muhtemelen sadece hutbeye razı olmamış buna ek olarak şehre serbest bir şekilde girebilme ve orduyu istediği gibi kullanma hakkı da elde etmiş olmalıdır.³⁵ Bunlara ek olarak Dımaşk parasına Nüreddin'in adının basılması da Abak tarafından kabul edilmiş olabilir. Anlaşmadan sonra muhtemelen detayları konuşmak üzere Recep 546/Ekim 1151'de Abak ileri gelen adamlarıyla birlikte Nüreddin'i Halep'te ziyaret etti ve tekrar itaat bildirdi.³⁶

Nüreddin, Dımaşk ile uğraşırken haçlılar Askalan'ı kuşatmış, uzun süren savaşlardan, erzak ve silah eksikliğinden dolayı şehir düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Askalan'ın yardım çağrılarına karşılık vermek amacıyla Nüreddin, Dımaşk askeriyle Askalan'ı kuşatan haçlılara karşı ortak bir harekât düzenlemek istedi. Nüreddin'in çağrısına uyan Abak, 13 Muharrem 548/8 Haziran 1153'te birlikleriyle ona katılınca büyük bir ordu meydana geldi. Fakat Dımaşk Atabeyi, Askalan'ı kuşatan haçlılar üzerine yürümek istemiyordu. Onun yerine daha tehlikesiz olan Banyas'ı kuşatmayı ısrarla teklif ediyordu. Abak'ın bu kararsız ve ikili tutumu yüzünden toplanan ordu hiçbir şey yapmadan Banyas önlerinden geri döndü. İbnü'l-Kalânîsi

³¹ İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dımaşk*, 488; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 153; Aydın, *Tarihi Dımaşk Tercümesi*, 261-262.

³² İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dımaşk*, 488; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 155.

³³ İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dımaşk*, 489; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 156; Aydın, *Tarihi Dımaşk Tercümesi*, 260-261.

³⁴ İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dımaşk*, 490; Aydın, *Tarihi Dımaşk Tercümesi*, 263.

³⁵ Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 156.

³⁶ İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dımaşk*, 491.

sayısı on binden fazla ve toplanması zor olan bu büyüklükte bir ordunun, gereksiz yere dağıldığını ifade etmektedir.³⁷

Nûreddin'in Dımaşk'a Hâkimiyeti

Haçlıların Askalan'ı ele geçirmeleri Abak'ı endişelendirince Kudüs kralından yapılan eski anlaşmanın tekrar yürürlüğe girmesini talep etti. Abak'ın teklifine onay veren III. Baudouin, elçilerini belirlenmiş haracı almak için Dımaşk'a gönderdi.³⁸ Fakat bu sefer haçlılar Dımaşk'ta bulunan esirlerin de serbest bırakılmalarını istedi.³⁹ Banyas önünde Nûreddin ile yaşadığı tatsızlığa ek olarak haçlılarla bu yakınlaşması Abak'ın endişelerini arttırdı.⁴⁰ Çünkü Nûreddin bu ilişkiye sert bir tepki vermesi kaçınılmaz olduğu gibi Dımaşk üzerine yürümesi de büyük bir ihtimaldi. Buna daha tehlikeli olan durumu İbnü'l-Esîr, açıklamaktadır: müellif, haçlıların Askalan'a hâkim olduktan sonra Dımaşk'a da göz diktiklerini, öyle ki şehirdeki sıradan olaylara bile müdahale ettiklerini, yıllık olarak haraç aldıkları parayla yetinmeyen haçlı birliklerinin sürekli bir şekilde Dımaşk topraklarını yağmaladığını ve kadın-çocuk demeden Müslümanları öldürüp esir aldıklarını söylemektedir. Abak'ın bunu engelleyecek gücü olmadığından bölge halkı şikâyetlerle Nûreddin'e sığınıp ondan destek talep etmekteydi. Nûreddin tehlikeyi fark edince haçlıların şehri ele geçirebileceklerinden endişeye kapıldı. Haçlıların şehre hâkim olmaları halinde Müslümanların Şam bölgesinde tutunma imkânları kalmayacaktı. Buna engel olmanın en iyi yolu da Dımaşk'a hâkim olmaktı. Fakat Nûreddin şehri kılıç zoruyla alamayacağını bilmekteydi. Çünkü Abak her seferinde haçlılardan yardım talep etmekte, onlar da Nûreddin'in Dımaşk'a hâkim olmasından korktukları için her seferinde yardıma gelmekteydi. Aynı şekilde onlar da Nûreddin'in Dımaşk'a hâkim olması durumunda bölgede tutunamayacaklarını bilmekteydi. Öte yandan durumun hassasiyetine binaen Nûreddin Müslüman kanı akmadan şehre hâkim olmanın yollarını aramaktaydı. Bu sebeplerden ötürü Nûreddin sorunu siyasetle çözme yoluna gitmişti. Öncelikle Abak'a çeşitli hediyeler göndererek güvenini ve dostluğunu kazanmış, sonra da çeşitli söylentilerle Abak ile emirlerinin arasına bozmaya çalışmıştı. Öyle ki bir müddet sonra Abak'ın çevresinde güvenilir hiçbir emir kalmamıştı.⁴¹ Bu işte en büyük katkıyı Necmeddin Eyyüb sağlamıştı. Çünkü Dımaşk'ın önemli emirleri arasında yer alan Eyyüb, Abak aleyhine çalışmaya başlamış, emirleri ondan soğutmuş ve onu yalnızlaştırmıştı.⁴² Söz konusu şayialara paralel olarak Nûreddin, şehrin etrafla bağını kesmeye çalışmaktaydı. Nitekim yapılanların etkisiyle bir müddet sonra şehirde erzak sıkıntısı olarak ortaya çıkmış, fiyatlar aşırı bir şekilde yükselmiş, böylece durum çekilmez hale gelince halkın bir kısmı şehri terk etmişti.⁴³ Öte yandan ortaya çıkan erzak sıkıntısı şehirde kalan halkta çeşitli tepkilere de neden olmuştu. Bu konuda Necmeddin Eyyüb insanların

³⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 496; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 158.

³⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 285; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 158.

³⁹ Abdurranman İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, thk. Halil Şehâde - Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000), 5: 284.

⁴⁰ Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 158.

⁴¹ İbnü'l-Esîr, *et-Târîhu'l-bâhir*, 106-107; İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi*, 1991, 11: 169-170; İbn Vâsıl, *Müferric*, 1: 126; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 285.

⁴² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 285; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 159.

⁴³ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 502; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 159. Kalânîsî, bu süre içerisinde Nûreddin'in Dımaşk'a hâkim oluncaya kadar şehre erzak girmesine engel olduğunu ve bunun da erzak fiyatlarını aşırı şekilde yükselttiğini söyler (s. 504).

Nüreddin'e olan tepkisini azaltmak için Abak'ın Müslümanlarla birlikte hareket etmeye razı olmadığı için bu sıkıntıların yaşandığı şayiasını yaymış,⁴⁴ böylece Nüreddin'in şehre hâkimiyeti için gerekli ortam hazır hale gelmişti.

Ortamın hazır olduğunu gören Nüreddin tabisi olan Abak ile yaşanan sorunları çözmek için Şirkuh'u bin kişilik bir süvari birliğiyle ona elçi olarak gönderdi.⁴⁵ Muharrem 549/Nisan 1154'te Dımaşk önüne gelen Şirkuh, Abak ile görüşmek istedi. Fakat Nüreddin'e tabi bir emir olarak Abak, Şirkuh'u törenle karşılaması gerekirken onunla görüşmeyi dahi kabul etmedi.⁴⁶ Onun bu tavrı anlaşmaya aykırı olduğu gibi Şirkuh'un geliş niyetini de bilmiyor değildi. Abak'ın olumsuz davranışları üzerine Şirkuh, Nüreddin'i gelişmelerden haberdar etti. Bunun üzerine Nüreddin ordusunun asıl kısmıyla Dımaşk'a doğru yola çıktı.⁴⁷ 3 Safer 549/19 Nisan 1154'te Dımaşk'a yakın bir mevkide Şirkuh ile birleşti. Nüreddin'in ordusu her geçen gün yeni katılımlarla güçlendi. Özellikle gönüllü sayısı da oldukça fazlaydı. Bundan sonra her gün Halep ve Dımaşk kuvvetleri arasında küçük çarpışmalar meydana geldi. Fakat bunlar Nüreddin'in ordusunun şehre yaklaşmasına engel olamadı. 10 Safer/26 Nisan günü kuvvetleriyle Dımaşk önüne gelen Nüreddin az sayıda askerle korunan şehrin doğu tarafındaki surlarına saldırıda bulundu.⁴⁸

Abak Nüreddin'e açıkça karşı gelmesine rağmen şehri korumak için ciddi hiçbir önlem almamıştı.⁴⁹ Nüreddin'in büyük bir ordu ile yola çıktığını öğrenince Abak sadece haçlılardan yardım talebinde bulunmuştu. Nüreddin'i Dımaşk önünden uzaklaştırmaları halinde onlara Baalbek kalesini ve bir miktar para vermeyi vadetmişti.⁵⁰ Bu arada şehirde yönetici konumunda olan Necmeddin Eyyûb çalışmalarını sürdürmekteydi. Onun aracılığıyla halktan ve emirlerden Nüreddin tarafına geçenlerin sayısı sürekli artmaktaydı.⁵¹ Nitekim bu teşebbüslerin sonunda Nüreddin henüz Halep'teyken bir muhafız grubu ile haberleşmekteydi. İşler çıkmaza girince Halep'ten yola çıkıp Dımaşk önüne geldiğinde bu muhafız grup doğu kapısını açıp şehri ona teslim etmişti. Nüreddin bunlara çeşitli vaatlerde bulunmuş onlar da kabul edip ona tabi olmuşlardı.⁵² Yani şehir Dımaşk halkının işbirliğiyle Nüreddin'e teslim edilmişti.⁵³ Diğer yandan İbnü'l-Kalânîsi farklı bir hikâyeye anlatır. Ona göre Yahudi bir kadın surlara yaklaşan askerlere ip sarkıtarak onları surlara çıkardı. Yeteri kadar Halep askeri surlara çıkınca da şehrin doğu kapısına yüklenip parçaladılar. Böylece Halep askerleri şehre girdi. Sonra diğer kapılar açıldı, halk ve askerler kitleler halinde şehre girdi. Ardından da Nüreddin muzaffer bir komutan edasıyla askerlerini takip etti ve şehirde sevinçle karşılandı. Şehirdeki insanlar erzak sıkıntısından dolayı

⁴⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 285.

⁴⁵ Ebu Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn fi ahbâri'd-devleteyn*, thk. İbrahim Şemseddin, (Beirut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2002), 1: 304; Abdulkadir Turan, *Nüreddin Mahmud Zengî ve Devri* (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2018), 141.

⁴⁶ İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dımaşk*, 503. İlginç bir şekilde İbnü'l-Esîr her iki eserinde de Şirkuh'tan hiç bahsetmez.

⁴⁷ Ebu Şâme, *Ravzateyn*, 1: 304.

⁴⁸ İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dımaşk*, 504.

⁴⁹ Ebu Şâme, *Ravzateyn*, 1: 305.

⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi*, 1991, 11: 170; İbnü'l-Esîr, *et-Târîhu'l-bâhir*, 107; İbn Vâsıl, *Müferric*, 1: 127.

⁵¹ Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devri* (İstanbul: İSAR, İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 2000), 28.

⁵² İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi*, 1991, 11: 170; İbn Vâsıl, *Müferric*, 1: 127.

⁵³ İbnü'l-Adîm, *Zübde*, 337.

Nüreddin'in Dımaşk'a hâkim olmasına sevindiler.⁵⁴ Bu arada Abak'ın yardım talebinde bulunduğu haçlılar gecikmiş, yardıma gelememişti. Halep askerlerinin şehre girmesi üzerine Abak iç kaleye kapanmak zorunda kalmıştı. Bir yandan şehir içindeki düzeni sağlamaya çalışan Nüreddin diğer yandan iç kaleye kapanan Abak'a canını ve malını bağışladığı ve ona Himus'un da dâhil olduğu bazı yerleri ikta edeceği haberini gönderdi. Abak bu teklifi hemen kabul etti ve sonraki Pazar olan 2 Mayıs'a kadar iç kaleyi boşalttı. Bu sürede şehre tamamen hâkim olan Halep askeri iki gün içinde asayişi sağladı. Nüreddin şehir halkına iyi davranıp, zarar görenlerin zararlarını tazmin etti.⁵⁵ Ardından bundan sonra haçlılara karşı mücadele merkezi olarak kullanılacak olan şehirde, çeşitli tahkim faaliyetlerinde bulundu ve şehrin surlarını güçlendirdi.⁵⁶

Eyyubilerin büyük katkısıyla Nüreddin'in Dımaşk'a hâkim olarak Suriye'de birliği sağlaması, bölgede haçlılara karşı üstünlük sağlayan büyük bir başarıydı.⁵⁷ Nitekim bu katkının karşılığını Nüreddin, Eyyûb'u şehre komutan/vali olarak tayin ederek verdi.⁵⁸ Bazı modern tarihçiler tarafından dile getirilen Eyyubilerin sonradan galiplerin safına katıldığı iddiaları doğru değildir.⁵⁹ Aksine aile önemli fertlerinden olan Necmeddin Eyyûb ve Şirkuh aracılığıyla Dımaşk'ın Nüreddin'in hâkimiyetine girmesinde öncü rol oynamış ve bölgede İslam birliğinin oluşmasına büyük bir katkı sağlamıştı.⁶⁰ Nüreddin'in, Eyyubilerin desteğiyle elde ettiği bu başarı aynı zamanda haçlılara karşı dengenin Müslümanlar lehine kurulduğunun kesin bir kanıtıydı. Büyük sıkıntılar ve elde edilen tecrübeler sonucu Müslümanlar lehine kurulan bu denge, Selahaddin Eyyubi için bir nevi hazırlık aşaması görmüştür. Selahaddin kendisinden önce oluşan yapı içerisindeki tecrübeleri devralmış, sonrasında da düzenin yerleşmesi esnasında fiilen olaylar içerisinde yer almış, böylece insan merkezli siyasetinin temellerini atmıştır. Bu sürecin kararlı bir hale gelmesini sağlayan Nüreddin Zengî, Selahaddin için insan merkezli siyasetinin oluşmasında büyük bir rol model olmuş; babasının siyasi, amcasının askeri dehası Selahaddin'i o dönemin yöneticilerinden çok daha avantajlı bir konuma gelmesinde büyük katkıları olmuştur.

SONUÇ

Dımaşk haçlılarla mücadelenin önemli merkezlerinden biri olma potansiyeline sahip büyük bir şehirdi. Haçlıların işgal ettiği bölgeler göz önünde bulundurulduğunda Dımaşk tam orta yerde konumlanmaktaydı. Dolayısıyla buraya

⁵⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 504.

⁵⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 505; İbnü'l-Esîr, *et-Târîhu'l-bâhir*, 107; İbn Vâsıl, *Müferric*, 1: 127; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 159-160.

⁵⁶ Süryani Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi: İkinci Kısım 1042-1195*, trc. Hrant D. Andreasyan (TTK Basılmamış Nüsha, 1944), 174. Mihail'e göre Dımaşk'ın surları tuğladan yapılmıştı. Nüreddin orayı fethettikten sonra tuğlaları yıkıp yerine taştan sağlam bir sur inşa etti.

⁵⁷ İbnü'l-Esîr, *et-Târîhu'l-bâhir*, 108.

⁵⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 286. Nüreddin'in önce Şirkuh'u Dımaşk'a vali olarak tayin ettiğini fakat sonra Rahbe'yi ikta edince Şirkuh'un oradan ayrıldığını ifade etmiştir (Ebu Şâme, *Ravzateyn*, 1: 305).

⁵⁹ Malcolm Cameron Lyons - D. E. P. Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, trc. Zehra Savan, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2006), 10.

⁶⁰ Ebu Şâme, *Ravzateyn*, 1: 305.

hâkim olmak haçlıları karadan kuşatmak anlamına gelmekteydi. Bunun için de bölgeyi yöneten bütün emirler doğrudan veya dolaylı bir şekilde Dımaşk ile ilgilenmiş, şehri hâkimiyetleri altına almak için gayret sarf etmişlerdir. Söz konusu emirlerin en büyüklerinden biri cesareti, disiplini, azmi ve gayretiyle bilinen İmâdüddin Zengî idi. Musul emiri Dımaşk'ı defalarca kuşatmasına rağmen alamamıştı. İmâdüddin'in başarısızlığı veya şehir halkının başarılı savunması bölgede Müslümanlar arasında güçlü bir birliğin kurulmasına engel olduğu gibi haçlıların varlıklarını etkili bir şekilde sürdürmelerine de sebep olmuştu.

Nûreddin Zengî babasının vefatından sekiz yıl sonra, birçok kuşatma ve antlaşmadan ve Eyyubi ailesinin desteği ile attığı stratejik adımlardan sonra 1154 yılında şehirde hâkimiyetini ilan etti. Meydana gelen olay büyük bir başarıydı. Haçlılar bölgeye geldiğinden bu yana Müslümanların yaşadıkları bölgelerde ilk defa birlik sağlanmış oldu. Bu durum haçlıları büyük bir hayal kırıklığına uğratmış, Askalan'a hâkim oldukları 1153 yılından bir yıl, yani işgal ettikleri topraklarda bütünlüğü sağladıktan sonra, Dımaşk gibi bölgedeki güç denklemini değiştiren bir şehrin Nûreddin'in hâkimiyetine girmesi haçlıları adete yıkıma uğratmıştı. Nûreddin'in bu başarısı haçlıların bölgede daha fazla tutunamayacakları anlamına gelmekteydi.

Haçlılar sıkıştıkları bölgede varlıklarını devam ettirmenin çarelerini aramaya başladılar. Bu anlamda güçten düşmüş Fatımi hilafeti onlara muazzam imkanlar sunmaktaydı. Eğer burayı ele geçirebilirlerse bölgeye kalıcı bir şekilde yerleşebilirlerdi. Dolayısıyla Nûreddin'in kesin bir şekilde Dımaşk'a yerleşmesi mücadeleyi yeni bir alana taşımış oldu. Büyük imkanlara ve önemli bir coğrafi konuma sahip olan Mısır haçlılar içi yeni bir umut olmuştu. Ama Nûreddin'in Dımaşk'a hâkim olması haçlıların bu yönde atacakları adımları da sıkıntıya düşürecekti. Önceleri Mısır'dan büyük miktarda haraç alıp bölgedeki konumlarını korumaya çalışan haçlılar, Nûreddin ve Şirkuh'un başarılı stratejik adımları sonucu 1169 tarihinde Mısır'ı ebediyen kaybettiler. Nûreddin'in Mısır'a hâkim olmasını sağlayan asıl olay 1154'teki Dımaşk hâkimiyetiydi. Çünkü Dımaşk olmasa Nûreddin'in Mısır'a müdahalesi imkân dahilinde olmayacak, belki haçlılar Mısır'a hâkim olacak, böylece bütün bölge tıpkı Endülüs gibi Müslümanları hâkimiyetinden çıkacak, İslam kültür ve medeniyetiyle ilgili olan her şey bölgeden silinmekle yüz yüze gelecekti.

KAYNAKLAR

- Alptekin, Coşkun. "Aksungur". *DİA*. 2: 296. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Alptekin, Coşkun. "Aksungur el-Porsuki". *DİA*. 2: 297. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- Alptekin, Coşkun. "Belek b. Behrâm". *DİA*. 5: 402-403. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Alptekin, Coşkun. *Dımaşk Atabeğliği: (Tog-Teginliler)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1985.
- Anonim. *Anonim Haçlı tarihi*. Trc. Ergin Ayan. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Aydın, Hasan. *İbn Kalanisî, Hayatı ve Eserleri "Zeylû Tarihî Dımaşk" Tercümesi* (s. 142-

- 549). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016.
- Bezer, Gülay Öğün. "Tuğteginliler". *DİA*. 41: 349-351. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Bezer, Gülay Öğün. "Zengî, İmâdüddin". *DİA*. 44: 258-261. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Aktüel, 2004.
- Demirkent, Işın. "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri". *Tarih Dergisi / Turkish Journal of History*. 35 (1994): 65-78.
- Demirkent, Işın. "Mevdûd b. Altuntegin". *DİA*. 29: 427-429. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
- Demirkent, Işın - Altan, Ebru. *Haçlı Seferleri tarihi: makaleler, bildirimler, incelemeler. Bağcılar*, İstanbul: Dünya Kitapları, 2007.
- Ebu Şâme. *Kitâbü'r-Ravzateyn fi ahbâri'd-devleteyn*. Thk. İbrahim Şemseddin. Cilt 1, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2002.
- Erdmann, Carl - Baldwin, Marshall W - Goffart, Walter. *The Origin of the Idea of Crusade*. Princeton (N.J.): Princeton University Press, 1977.
- Carnotensis, Fulcherius. *Kudüs Seferi Kutsal Toprakları Kurtarmak*. Trc. İlcan Bihter Barlas. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- Hamevî, Yâkut el-. *Mu'cemü'l-büldân*. Cilt 2-3, Beyrut: Dâr Sâder, 1977.
- Hillenbrand, Carole. *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*. Trc. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Alfa Tarih, 2015.
- İbn Haldûn, Abdurranman. *Târîhu İbn Haldûn*. Thk. Halil Şehâde - Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2000.
- İbn Vâsıl, Cemaleddin Muhammed İbn Sâlim. *Müferricü'l-kürûb, fi ahbâri Benî Eyyûb*. Thk. Cemaleddin Şeyyâl. Cilt. 1, Kahire: Dârü'l-fikri'l-Arabi, 1953.
- İbnü'l-Adîm. *Zübdetü'l-Haleb min târîhi Haleb*. Thk. Halil Mansur. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1996.
- İbnü'l-Esîr. *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l Atâbekiyye*. Thk. Abdulkadir Ahmet Tuleymat. Kahire: Dârü'l-kutubi'l-hadise, 1963.
- İbnü'l-Esîr. *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*. Cilt 11-12, Trc. Abdülkerim Özaydın. İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.
- İbnü'l-Kalânîsî. *Târîhu Dımaşk*. Thk. Süheyl Zekkâr. Dımaşk: Dârü Hassân, 1983.
- Lyons, Malcolm Cameron - Jackson, D. E. P. *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*. Trc. Zehra Savan. İstanbul: Pınar Yayınları, 2006.
- Polat, Ziya. "Self-Perception in Fulcher of Chartres: How The Crusaders Saw

Themselves". *Journal of Al-Tamaddun* 13/2 (21 Aralık 2018): 149-160.
<https://doi.org/10.22452/IAT.vol13no2.13>.

Polat, Ziya. *Umut İradesi: İmâdüddin Zengî*. İstanbul: Hiperkitap, 2019.

Riley-Smith, Jonathan. *First Crusade and Idea of Crusading*. London: Continuum International Pub. Group, 2003.

Riley-Smith, Jonathan. *Haçlılar Kimlerdi?* İstanbul: Bileşim Yayınevi, 2004.

Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi*. Cilt 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008.

Sevim, Ali. "İlgazi, Necmeddin". *DİA*. 22: 89-90. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.

Sevim, Ali. "Sökmen b. Artuk". *DİA*. 37: 392-394. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.

Süryani Mihail. *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi: İkinci Kısım 1042-1195*. Trc. Hrant D. Andreasyan. TTK Basılmamış Nüsha, 1944.

Şeşen, Ramazan. *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devri*. İstanbul: İSAR, İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 2000.

Turan, Abdulkadir. *Nûreddin Mahmud Zengî ve Devri*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2018.

Tyrensis, Willermus. *A History of Deeds Done Beyond The Sea*. Trc. Emily A. Babcock - August C. Krey. 2 Cilt. New York: Columbia University Press, 1943.

Urfalı Mateos - Papaz Grigor. *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. Trc. Hrant D. Andreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.

Usta, Aydın. *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008.

Tyrensis, Willermus. *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar*. Trc. Ergin Ayan. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.